

Svetovna književnost na Kranjskem: transfer romantičnega svetovljanstva in oblikovanje nacionalne literature

Marko Juvan

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 5, SI-1000 Ljubljana
mjuvan@zrc-sazu.si

Matija Čop in France Prešeren sta v letih 1828–35, ko je Goethe v evropsko javnost uvajal svojo idejo svetovne književnosti, na Slovenskem izpeljala zapleten proces kulturnega transfera schleglovskega romantičnega svetovljanstva. Na ta način sta porajajočo se in periferno slovensko književnost, vpeto v narodno gibanje, hotela utemeljiti v univerzalnosti estetskega humanizma in jo prek navezav na repertoarje evropskih književnih tradicij od antike do romantike vzpostaviti kot moderno klasiko na svetovni ravni. Čop in Prešeren sta udeležena Goethejevo idejo svetovne književnosti, ne da bi ta pojem uporabljala. Obstaja pa velika verjetnost, da se je Čop seznanil tudi z Goethejevimi prvimi opazkami o Weltliteratur.

Ključne besede: svetovna književnost / slovenska književnost / romantika / romantično svetovljanstvo / narodna gibanja / kulturni transfer / Čop, Matija / Prešeren, France / Schlegel, August Wilhelm / Schlegel, Friedrich / Goethe, Johann Wolfgang

Filolog, literarni zgodovinar in bibliotekar Matija Čop in pesnik France Prešeren sta v slovenski literarni zgodovini skoraj neločljiva.¹ Njuno razmerje je interpretirano kot figura in ozadje: načitanost in učenost kabinetskega mentorja nastopa kot pasivno zaledje ustvarjalnega pesnika. Toda neločljivost njune *theorie* in *poiesis* ni naključna posebnost v procesu porajanja slovenske književnosti, pač pa del širšega vzorca. Prežemanje mišljenja in pesništva namreč označuje zgodnjo nemško romantiko (krog jenskega *Athenäum*, 1798–1800, zlasti spise Friedricha Schlegla),² ta pa je vplivala ne samo na Čopa in Prešerna, marveč je oblikovala moderno in postmoderno tradicijo estetskega diskurza evropske književnosti nasploh (Lacoue-Labarthe in Nancy; prim. Juvan, »Dialogi« 18–20). Samorefleksija v pesniškem jeziku ali refleksija literarne umetnosti v teoretsko-zgodovinskem metajeziku je bila – tudi prek institucionalnih praks šolstva – konsti-

tutivna za reprodukcijo estetskega dojetanja, na katerem zadnjih 250 let temeljijo predstave o literaturi (Juvan, *Literary* 27–34).

A tu se z vezmi med jezikom in metajezikom ne bom ukvarjal z vidika formiranja estetskega diskurza, ob strani bom pustil tudi univerzalizem v Schleglovem pomenu modernega literarnega sintetiziranja zvrsti, govoric in raznih področij vednosti. Delovanje Čopa in Prešerna me bo zanimalo z vidika drugačnega romantičnega univerzalizma – literarnega svetovljanstva, prek katerega naj bi ustvarjalci nacionalno dojetih književnosti v svojih delih in jezikih sintetizirali raznotere književne tradicije sveta in se tako osvobajali od klasicističnega posnemanja antičnih klasikov (prim. Kos, *Prešeren* 106–109, *Matija Čop* 21, 34–35, 60–61, 79; Paternu 53–54). Pesnika Prešerna in »teoretika« Čopa iz srednjeevropske Kranjske – tedaj gospodarsko, politično in kulturno razmeroma provincialne, čeprav ne nepomembne dežele habsburške monarhije – bom obravnaval v luči njune vloge pri vzpostavljanju estetsko-nacionalno zamišljenega literarnega sistema (kranjske oziroma slovenske lepe književnosti).³ V središču bo njuna izbira, uvoz in prilagoditev praks nemškega literarnega svetovljanstva. Strategija, ki sta jo prenesla na Slovensko, je z vidika Even-Zoharjeve polisistemske teorije pomenila samo eno od zgodovinskih uresničitev splošnega vzorca asimetričnih medkulturnih odnosov med osrednjimi (uveljavljenimi, jezikovno-kulturno močnimi, institucionalno in medijsko razvitimi) in obrobniimi (novimi, šibkejšimi) področji svetovne besedne ustvarjalnosti (Juvan, »Svetovni« 198–200). Zanimalo me bo torej, kako sta si Čop in Prešeren prizadevala, da bi v porajajoči se slovenski leposlovni sestav umestila svetovno književnost, na drugi strani pa skušala – vsaj na ravni estetske in imaginativne potencialnosti – domače slovstvo vključiti v svetovni literarni sistem, ki je bil v obdobju romantike prav tako še na stopnji svojega strukturnega porajanja, emergence. Gre torej za vlogo njune pesniške govorice in »teoretske« metagovorice pri vzajemno pogojujočem se oblikovanju dveh umetniških polj, svetovnega in nacionalnega (prim. Juvan, »Svetovni« 188–190). Ta proces seveda ni bil zgolj kranjsko-slovenski, temveč transnacionalen, evropski, nanj pa so vplivali zlasti tradicija kozmopolitskega mreženja literatov (*respublica litteraria*) in romantična narodna gibanja, zaznamovana s tokovi kulturnega nacionalizma in z njihovim iskanjem kompromisa med lingvo- oziroma etnocentrično individualizacijo književnosti na eni strani in njeno semantično-estetsko, imaginarno univerzalizacijo na drugi strani.

Vse od znamenite *Querelle des anciens et des modernes* je moč slediti upadanju absolutne veljave klasične antične norme ter uveljavljanju in zagovarjanju kulturno pogojene, zgodovinsko spremenljive individualnosti estetskega okusa. V izteku razsvetljskega stoletja je ta težnja na literar-

nem področju sovpadla s Herderjevo in Humboldtovo kozmopolitsko pojmovno zasnovo narodov kot enakopravnih, z jezikovno-kulturnimi razlikami utemeljenih kolektivnih individuih, ki vsak po svoje prispevajo k oblikovanju univerzalne, tj. evropske ali svetovne humanistične kulture (prim. Koch 83–143). Novejše raziskave nacionalizma so pokazale, da so se narodi kot značilno moderna, porazsvetljenska vrsta skupnosti v Evropi 19. stoletja oblikovali in individualizirali prek razlikovanj z drugimi etnično zasnovanimi družbami, se pravi, da so nastajali tako rekoč mednarodno in – ne glede na medsebojne konflikte in zaverovanost slehernega naroda v svoj *Sonderweg* – po domala istem naboru vzorcev (Leerssen, *National Thought*). Kot ugotavlja Miroslav Hroch, eden vodilnih zgodovinarjev in teoretikov nacionalnosti, so se narodi v Evropi gradili kot oblike skupnosti, ki jih navznoter povezujejo zdaj te zdaj one »objektivne« vezi (gospodarske, politične, jezikovne, verske, zemljepisne in zgodovinske), a tudi ideološki dejavniki, tj. »subjektivna« občutja pripadnosti in kolektivna zavest. Za družbeno kohezivnost narodov so po njegovem odločilni kolektivni spomin na skupno zgodovinsko usodo, gostota jezikovnih ali kulturnih vezi, ki znotraj skupnosti omogočajo okrepljeno komunikacijo, in iz razsvetljenstva vznikla težnja po enakopravnosti državljanov (Hroch, »From National Movement« 4–5). Narodi, opozarja Hroch, niso zgolj »invencija« 19. stoletja ali na novo »zamišljene skupnosti«, saj se je ideološko zamišljanje kolektiva opiralo na dejanske spominske sledi in preostanke materialnih podlag, ki so etnično zavest krojili že od poznega srednjega veka naprej – na primer na izročilo knjižnega jezika in običajev, deželno ali fevdalno pripadnost, ostanke plemstva in spomin na nekdanjo »državno« avtonomijo (8–9, 13). Na stopnji modernega formiranja narodov, o kateri tu teče beseda, pa so bile po Hrochu evropske etnične skupnosti v neenakem položaju. Na eni strani so bila ljudstva (zlasti iz srednje in vzhodne Evrope, pa tudi s severa), ki so do izteka 18. stoletja podrejeno živela v monarhijah s »tujerodnim« vladajočim razredom, na drugi strani pa ljudstva (zvečine zahodnoevropska), katerih plemstvo in vladarji so prihajali iz njihovih vrst in ki so po meščanskih revolucijah postopno lahko oblikovala svoje nacionalne države vzporedno s preustrojem monarhij v ustavne, bolj demokratične meščanske družbe (5). Srednje- in vzhodnoevropski narodi, ki so jih že v 19. stoletju označili za »nezgodovinske« in med katere so sodili tudi Slovenci, pa so se morali oblikovati drugače, z narodnimi gibanji. Ta so po Hrochu šla skozi tri faze: fazo A označujejo filološko-učenjaške in literarne dejavnosti redkih izobražencev, ki so odkrivali, izumljali, uzaveščali in dokazovali glavne attribute narodne skupnosti in njihovo zgodovinsko kontinuiteto (jezik, literatura, zgodovina, mitologija in folklor, običaji, ozemlje, vera); v fazi B se v »prero-

dne« aktivnosti vključijo politično bolj angažirani akterji, ki nagovarjajo širšo javnost in izrecno stremijo k neki vrsti kulturne, upravne ali državne avtonomije; fazo C pa tvorijo množična gibanja, ki so jih spodbujali navpična družbena giblivosť meščanstva in izobražencev, politično-moralna kriza starega režima in religije ter naraščajoče družbene napetosti, ki so se poenostavljeno preslikovale na raven mednacionalnih trenj (6–7, 9). V tej fazi so kohezijo znotraj narodnega gibanja in izoblikovanje celotne etnično zasnovane družbeno-profesionalne strukture omogočali predvsem tiskani mediji, prostorska gostota komunikacij v etničnem knjižnem jeziku, lastne kulturne in znanstvene ustanove, izobraženska in meščanska društva ter množična »prerodna« gibanja in politična zborovanja (prim. Hroch 11–13). Slovensko narodno gibanje, v katerem sta sodelovala tudi Čop in Prešeren, sodi po Hrochu v evropski drugi tip (skupaj z Litvanci, Litovci, Hrvati, Slovaki in Ukrajinci), v katerem se je faza B začela še v starem režimu (na Slovenskem v 40. letih), množičnost pa so dosegla šele po vpeljavi ustavnih reform (Hroch 8).

Ne glede na takšne tipološke razlike in ostale idiosinkrazije so si tako narodna gibanja kakor tudi mnogi državni narodi v 19. stoletju oblikovali partikularne individualnosti skoraj uniformno, saj so eden za drugim epidemično posnemali isto matrico kulturnega nacionalizma. V skladu s to ideologijo, ki se je od Herderja in Humboldta širila po vsej Evropi, so stebri slehernega naroda lastni jezik, kolektivna memorija, tradicija ljudske in učene kulture, predvsem pa zgodovina, umetnost in književnost (Leerssen, *National Thought* 146–147 *passim*, »Nationalism«). Kot sem že omenil, noben narod ni mogel izoblikovati svoje posebnosti izolirano, pač pa – po logiki identitetne konstrukcije – prek primerjanja z drugimi »zamišljenimi skupnostmi«, se pravi prek razlikovanja, tekmovanja, sporov in zavezništev z drugimi narodi (prim. Juvan, »Ideologije« 64–65, 75–77). Vse to se je še posebej odražalo v književnosti.

Kulturna individualizacija narodov se je na književnem področju artikulirala tudi prek kozmopolitskih predstav o svetovni civilizaciji kot enovitem, »občečloveškem« sistemu, ter s pomočjo preučevanja zgodovinske povezanosti literatur Evrope in sveta. Kot bomo videli, okvir literarnega svetovljanstva s svojimi etično-političnimi in estetsko-poetološkimi implikacijami določa Goethejeve oznake pojma in programa *Weltliteratur*, okoli 1800 pa med drugim še velike svetovnozgodovinske pripovedi o književnosti, ki so jih napisali tipična svetovljanka Madame de Staël (*De la littérature, considérée dans ses rapports avec les institutions sociales*, 1799/1800), Friedrich Bouterwek (*Geschichte der Poesie und Beredsamkeit seit dem Ende des 13. Jahrhunderts*, 12 zvezkov, 1801–1819) in Friedrich Schlegel (*Geschichte der alten und neuen Literatur*, 1815). Ti obsežni spisi – Bouterwekovega in

Schleglovega je Čop natančno študiral, omenjal je dela de Staëlove in si iz njih celo izpisoval (Kidrič, »Matija Čop« 156–157; Kos, *Matija Čop* 35–36, 94, 97; Čop, *Pisma* 127, 130) – so radi uporabljali univerzalistične pojme (na primer »svetovna zgodovina«, »evropska literatura«, »civilizacija sveta«, »evropska civilizacija«), a izraza »svetovna književnost« v njih še ni zaslediti. Kljub temu so skušali s pripovedmi o organskem družbeno-duhovnem razvoju v enoten, kozmopolitski sistem urediti vodilne evropske, a tudi že »orientalske« književnosti. Primerjalno so opazovali njihove tipološke značilnosti, stike, imitiranje, duhovno menjavo in hibridne preplete.⁴ Tovrstna dela zgodneromantične estetske erudicije so z vidika historizma prelamljala s klasicistično tradicijo in univerzalno vzornostjo grško-rimske antike. Z obsesivnim primerjanjem »starih« in »modernih« so dokazovala enotnost in napredek evropske civilizacije. Prek izpopolnjevanja, kultiviranja ljudskih jezikov naj bi se v zgodovinskem zaporedju individualizirale posamezne »nove« nacionalne literature (od italijanske do nemške), stopale iz sence absolutizma antike, ob tem pa v medsebojni tekmi dokazovale svoj evropski oziroma svetovni pomen. Namesto antike vlogo univerzalnega okvira dobi nastajajoči kanon evropske in svetovne književnosti, v katerem postopno prevladujejo srednjeveški in novoveški pisci v poknjiženih ljudskih jezikih (vernakularjih).

V Schleglovi *Zgodovini*, ki skuša »skicirati sliko celotne evropske literature«, upoštevajoč vzhodne civilizacije, se prek univerzalne optike »svetovne zgodovine« uveljavlja »historično stališče, ki ljudstva primerja po njihovi vrednosti«; ta vrednost se izkazuje predvsem v literaturi kot »zapopadku [*Inbegriff*] vseh intelektualnih zmožnosti in proizvodov nekega naroda« (F. Schlegel, *Geschichte* 6, 15). Svetovno obzorje pri Schleglu torej primerjalno določa identiteto, vrednostni položaj in spremenljivo zgodovinsko vlogo posameznih »nacionalnih literatur«.

Takšna vez med univerzalnim in narodno individualnim je značilna tudi za Goethejeve fragmentarne in ambivalentne oznake pojma »svetovna književnost« iz let 1827–30, raztresene deloma po glasilu *Kunst und Altertum*, deloma pa objavljene šele 1836 v Eckermannovih *Pogovorih z Goethejem* (prim. Pizer 18–46; Juvan, »Svetovni« 182–188). Ker so si narodi oblikovali istovetnost primerjalno, v razločevanju od drugih etničnih skupnosti, ki so se prav tako uzaveščale kot narodi, tudi svetovna književnost v Goethejevi zamisli ni mogla biti nadgradnja že obstoječih nacionalnih književnosti. Manfred Koch v knjigi *Weimarer Weltbewohner* opozarja, da »oblikovanje zavesti o nacionalni literaturi vedno že poteka v perspektivi svetovne literature« (Koch 14). Svetovno in narodno sta bili v Goethejevem času dejansko dve strani istega ideološkega kovanca. Po eni strani sta svetovljanska etika in estetika zgodnjega 19. stoletja nevarnost

trenj med nacionalizmi sublimirali v pojmih, kot sta »evropska civilizacija« ali »svetovna književnost«. Ti naj bi zagotavljali univerzalno humanistično podlago za razumevanje drugačnosti in za strpnost med narodi, obenem pa uveljavljali obče, narodne partikularnosti presegajoče humanistične in estetske vrednote ter zavest o zgodovinsko ustvarjeni enotnosti evropejstva. Predstavi o evropski kulturi in splošnočloveških vrhuncih duha sta tako pri posameznem narodu delovali tudi kot standard za primerjanje s preteklimi in sodobnimi dosežki drugih etničnih skupnosti. Po drugi strani je ideja naroda ostala predpostavka in končni cilj vsega kozmopolitskega govorjenja o evropskem duhu, svetovni omiki ali svetovni književnosti. Čeprav je Goethe vztrajno razglašal humanistične ideje o »obče človeškem« in svetovni književnosti kot skupni lastnini ali vrednostnem metakanonu človeštva, se je, značilno, z uvajanjem koncepta *Weltliteratur* v isti sapi zavzemal za vidnejši mednarodni položaj nemške književnosti in pozival pisateljske kolege, naj si za potrebe domačega estetskega razvoja prisvajajo razpoložljive svetovne vire (prim. Eckermann 249–251; Goethe, *Werke* 457–459). Svetovljanska odprtost za jezikovno in kulturno drugost – v resnici posredovano prek estetskega diskurza, evropocentrično posplošenega na vsa slovstva vseh časov – mu je namreč pomenila nujni pogoj za prenavljanje nacionalnih literatur. Posebej nujno se je zdelo takšno prestopanje individualne samozadostnosti v novi »dobi svetovne literature« (Eckermann 251), ko sta industrializacija in razmah svetovnega kapitalističnega trga pred evropskim bralcem in ustvarjalcem sinhrono zbrala raznotere jezikovne in kulturne tradicije sveta (prim. Koch 3–4). Goethejeve metaforične analogije »duhovne izmenjave« s Smithovo liberalno ekonomsko idejo o prostem pretoku blaga in menjalni vrednosti na svetovnem trgu po Hörischu morda nakazujejo tudi nevarnost »semantične inflacije« zaradi presežne ponudbe literarnih tiskov (Koch 15). Ne glede na to vidi Koch v poetološki pesmih, medkulturni medbesedilnosti in orientizmu Goethejeve mogočne pesniške zbirke *Zahodno-vzhodni divan* (1819/1827) obetavno uresničitev moderne, »globalizirane« verzije klasičistične poetike (177–229). Z njo se je Goethe uspešno odzval na zgodnje izzive pospešene svetovne ekspanzije idej, besedil in drugih kulturnih proizvodov. S posvetovljeno moderno klasiko, kakršno je zastopal Goethe, se individualnosti naroda in literata, ki svoj narod z leposlovno dejavnostjo sooblikuje, vzpostavljata na drugačen, nikakor ne samozadosten način: prek ustvarjalnega sprejemanja spodbud iz drugih nacionalnih literatur in neevropskih civilizacij. Svetovljanska, v bistvu pa evropocentrična vrsta nove klasike je očitno že zgodaj navdušila tudi Čopa do te mere, da je 13. 12. 1822 v svoje mladostno pismo prijatelju Saviu, ki ga je mikal »Orient«, vnesel komentirani navedek iz *Divana* (iz dela »Hikmet Nameh. Buch der

Sprüche»). V njem je gnomično sežeta prav Goethejeva univerzalistična koncepcija razumevanja lastne, očitno evropske kulture (tj. »zahodnega« Calderona) prek dojemanja »občečloveškega« bistva v delih oddaljenih literarnih svetov (»vzhodnega« Hafisa):

»Herrlich (zwar, heißt es im Divan) »ist der Orient
Uibers Mittelmeer gedrungen,
(Doch) Nur wer Hafis liebt und kennt,
Weiß, was Calderon gesungen!« (Čop, *Pisma* 54).

Na splošno se je mogoče strinjati s Kochom, da imajo Goethejeve opredelitve svetovne književnosti tri razsežnosti: so zgodovinska diagnoza nove, industrijske dobe, zaznamovane z globalnim kulturnim trgom in porastom transnacionalne menjave duhovnih dobrin (tekstov, idej, form); so kozmopolitski moralni apel k medkulturnemu razumevanju narodov in njihovi politični pomiritvi; končno pa so tudi poetika, ki skuša moderne pesnika orientirati v novem obzorju, ko so sočasno na razpolago zgodovinsko in prostorsko različne svetovne tradicije (Koch 4). Na vseh treh ravninah pa Goethe razrešuje napetosti med Herderjevim pojmom *Nationalliteratur* in lastno skovanko *Weltliteratur*, nastalo po manj znani Wielandovi rabi in analogiji z besedno družino tvorjenk na *Welt-*, ki je zlasti v ekonomskem besedišču okoli 1800 doživljala konjunkturo (Koch 2). Goetheju torej svetovna književnost pomeni naraščajočo mednarodno menjavo literarnih del, ki se kaže v stikih med literati iz različnih dežel, v vzpostavljanju zmožnosti za medkulturno razumevanje, v prometu knjig, prevodih, uprizoritvah, kritikah ter v svetovljanski imaginaciji in citatnosti modernih književnih tekstov. Ravno ta na novo izkušeni, nastajajoči prostor je v Goethejevih očeh omogočal, da se nacionalna literatura – tudi »zamudniška«, kakršna je bila nemška – uveljavi zunaj svojih mej, ne da bi ji (obrobni) položaj določala obstoječa hierarhija klasičnega kanona in njegovih zgodnejših srednje- in novoveških dedičev. Obratni pogoj za takšno uveljavljanje v svetovnem prostoru, kot si ga je zamišljal Goethe, pa je, da se nacionalna književnost ne zapira vase, temveč da si iz sveta prilašča kulturna gradiva in v njih prepoznava drugačne individualizacije »obče človeškega«; univerzalnost prav z vključevanjem v literarni svet tudi sama soustvarja (prim. Eckermann 249–251).

Preden preidemo k razlagi, v čem in kako sta bila tudi za Slovence produktivna tovrstni literarni univerzalizem in ideja svetovne književnosti (Goetheju sta bila glede obojega blizu brata Schlegel, njegova velika občudovalca), je potrebna kratka metodološka digresija. Izkuševanje svetovne književnosti je v desetletjih po Goetheju vplivalo na oblikovanje nove literarnozgodovinske stroke, primerjalne književnosti (Juvan, »Ideologije«

72–77), ta pa si je interakcijo literatur dolgo razlagala zlasti z literarnim posredništvom in vplivom (prim. Ocvirk, *Teorija* 118–182). Postmoderna komparativistika, ki se je spričo izzivov globalizacije in postkolonialnih študij lotila razpravljanja o svetovni književnosti s transkulturno dekonstrukcijo pojmov narodnega in mednarodnega, lahko namesto vpliva uporabi natančnejše pojme, izdelane v postmodernih epistemologijah. Takšna koncepcija je – poleg medbesedilnosti, medliterarnosti ali ustvarjalne recepcije – zlasti kulturni transfer, znan v primerjalnem zgodovinopisju od poznih 80. let 20. stoletja (prim. Kaelble in Schriewer; Cohen in O'Connor). Predmet kulturnega transfera niso le besedila, temveč tudi akterji, izdelki, prakse, mediji, koncepti, sistemi vednosti, institucije itn. V nasprotju z vplivom transfer opazuje vplivane kulture v daljšem procesu in družbeni dejstvenosti. Predpostavlja zavest o razliki med repertoarjem sprejemajočega okolja in tistim, ki se ponuja kot vir. Ko se v primerjavi s potencialnim virom pokaže manko, vznikne potreba po uvozu, oblikujejo pa se tudi strategije prenosa – od spoprijemanja z obrambnimi mehanizmi sprejemajočega okolja prek postopkov prilagajanja, ustvarjalnega preoblikovanja in prilagajanja uvoženih vzorcev novim funkcijam in pomenom do izrecnega komentiranja oziroma vrednotenja tujka v ciljni družbi. Proces kulturnega transfera pogosto vodi k naturalizaciji tujka, ki postane občuten kot avtohtona struktura. Kot rečeno, je predmet prenosa lahko tudi širši koncept, ki organizira razvejen sistem znanj, tekstov, proizvodov in dejavnosti.

V nadaljevanju bom orisal pomemben slovenski primer kulturnega transfera: kako in s kakšnimi cilji sta se Čop in Prešeren – romantika ene od perifernih, malih evropskih književnosti, ki so bile vpete v prvi dve fazi narodnih gibanj in zato vezane na ožje kroge prerodnih izobražencev – vključevala v »dobo svetovne književnosti«, ki jo je slutil kozmopolit Goethe? Pokazal bom, kako je na Slovenskem v 20. in 30. letih 19. stoletja potekalo kulturno prilagajanje nemškega romantičnega svetovljanstva in, prek njega, svetovne književnosti kot ansambla reprezentacij in oblik, iz katerega se lahko citatno napaja moderna, individualizirana poetika – takšna, ki skuša doseči status klasičnosti svojega jezika in obenem v poeziji iznajti oziroma utemeljiti narodno individualnost. Zanimalo me bo, kako sta se Čop in Prešeren, glavna akterja tega prenosa, ozirala na repertoarje, ideološke pogoje in potrebe slovenske književnosti, ki je bila še v fazi medijskega, institucionalnega in systemskega porajanja, umeščena pa v družbo, v kateri je javna, uradna in izobraženska komunikacija potekala zvečinoma v nemščini, jeziku vladajoče etnije. V okolju malega jezika, soočenega s prevlado nemščine, je svetovni primerjalni pogled – kakor ga je v svoji *Zgodovini* označil Friedrich Schlegel, po Goethejevem in njegovem zgledu pa prakticiral Matija Čop – sprožal še bolj boleče občutje manka

in zamudništva kot pri Nemcih, ko so se na začetkih 19. stoletja spustili v literarno tekmo z bogatejšimi in zgodnejšimi kulturnimi tradicijami Italijanov, Špancev, Francozov in Angležev.

Prešernoslovci so ugotavljali, da sta se Čop in Prešeren pri kulturnem načrtovanju in uveljavljanju estetsko avtonomne nacionalne literature navezala na svetovljanstvo zgodnje nemške romantike, zlasti na ideje bratov Schlegel (Žigon, *France Prešeren* xvi–xvii, xxxvi–xxxviii, clii–clxx; Kidrič, »Matija Čop« 154–158, *Prešeren* xlvi, lxxiv–lxxv, cxxi–cxxxii; Kos, *Prešeren* 104–141, *Matija Čop*, 34, 94–98; Paternu 48–61). August Wilhelm in Friedrich sta v prvi četrtini 19. stoletja estetsko-filozofsko, filološko, literarnozgodovinsko, prevajalsko in pesniško razvijala program romantičnega univerzalizma oziroma svetovljanstva in ga tudi uresničevala.⁵ Podobno kot weimarski klasik Goethe, njun pokroviteljski znanec, navdihovalec in dopisnik, sta v raznojezičnih tradicijah svetovnega pesništva videla podlago za individualizacijo in »kultiviranje« tako modernega literarnega ustvarjalca kakor tudi svoje nacionalne literature. Dobro je dokumentirano, da sta Čop in Prešeren – podobno kot nekateri nemško-avstrijski pesniki njunega časa – sledila zavzemanju Schleglov za literarno-estetsko izpopolnjevanje domačega knjižnega jezika s prisvajanjem srednjeveških in renesančnih romanskih pesniških oblik, dojetih v njihovi pristni jezikovni podobi in semantiki (Kos, *Prešeren* 38–54, 106–107, 126–132, *Matija Čop* 94–95; Paternu 51–53). V prešernoslovju sicer ni soglasja, ali sta sprejela tudi schleglovsko idejo o romantiki kot sintezi antike in modernosti (Kos, *Prešeren* 117–120; Paternu 54–57). Kljub temu je očitno, da v Prešernovi poeziji antična tektonika in usedline klasicizma omogočajo, da se sodobna, individualna subjektivnost prek zgodovinske perspektive in stilizacij artikulira na klasičen način, prek objektivizacij v raznorodnih gradivih evropske, delno tudi svetovne dediščine. Spontana, naravna samoniklost periferne pesnika, povezanega s filološko-literatskimi in izobraženskimi začetki narodnega gibanja, se tako povzdigne v univerzalistični okvir in se imaginarno umesti v osredje nastajajočega svetovnega literarnega sistema. Tudi zato, ker je Prešeren na svetovnem prizorišču metonimično zastopal celoto svoje »mlade književnosti«, mu je Stritar pozneje pripisal vlogo »nacionalnega pesnika« (prim. Nemoianu 254–255; Juvan, »Romanticism«). Strukturna celota Prešernovih *Poezij* (1847) tako dejansko univerzalistično sintetizira topiko, oblike, metaforiko, tematske strukture in modalitete, zajete iz grško-rimske in judovske antike, romanskega in germanskega srednjega veka, renesanse in baroka, pa tudi sodobnejših tokov predromantike, romantičnega byronizma in orientalizma, slovanskih nacionalnih romantik in biedermeierja.

Proces Čopovega in Prešernovega kulturnega transfera romantičnega univerzalizma je potekal v glavnem med letoma 1828 in 1835, ko sta se

prijatelja redno družila v deželnem središču, malomestni Ljubljani, katere javni prostor je dajal pretežno nemški videz. Z omenjenim transferom se je nastajajoča narodna beletristika, izpisana v malem, sociolingvistično podrejenem jeziku, estetsko-imaginarno vzpostavljala kot enakovreden del svetovne literature, tako da se je transformativno in lokalno, s perifernega položaja, skušala vključevati v njeno zgodovino in sodobno dogajanje. Prakse in repertoarje svetovne književnosti je sprejemala prek prilastitve modela goethejevskega in schleglovskega literarnega svetovljanstva. Da je bil takšen univerzalizem izdelan v jeziku in za potrebe literarne kulture Nemcev, etnije, ki je vladala tudi slovenskemu prebivalstvu habsburške Kranjske in jezikovno obvladovala njeno javno sfero, Prešerna in Čopa očitno ni motilo. Bila sta namreč tipična protagonistista zgodnejše faze narodnih gibanj, ki praviloma še niso poznale nacionalistične izključevalnosti in politično izrecnih avtonomističnih zahtev. Cilji, strategije in izvedba transfera svetovne književnosti v lokalno specifični slovenski literarni sistem so izhajali iz Čopove in Prešernove ocene zgodovine in aktualnega družbenega položaja slovenskega jezika in slovstva, upoštevati pa so morali še tedanjo ideološko stvarnost.

Po vrnitvi iz galicijskega Lvova se je Čop iz estetskega uživača evropskih literatur, ki si je moral služiti kruh z duhamornim poučevanjem, prelevil v akterja na slovenskem literarnem polju (prim. Kidrič, »Matija Čop« 157–161; Kos, *Prešeren* 38–40, *Matija Čop* 32, 36–37, 124–131, 137). Primerjalno perspektivo, s katero je prej pasivno opazoval dosežke evropske književne preteklosti in sodobnosti, je z naselitvijo v Ljubljani apliciral na razmerje med slovensko književnostjo, Evropo in slovanskim svetom. V tej luči sta s Prešernom kulturne razmere provincialne Kranjske ocenjevala⁶ kot zaozstale, stanje in perspektive slovstva v slovenščini pa kot zamejene z javno prevlado nemščine in s pretežno nabožno-utilitarnimi potrebami večinsko nepismenega ljudstva, katerega izobražensko, kulturotvorno plast je že stoletja tvorila skoraj izključno duhovščina, redke konzumente slovstva v slovenskem jeziku pa pismeni kmetje. Obstoječi koncepti narodnega preroda na Kranjskem, nastali pod vplivom uglednega dunajskega slavista Kopitarja in domačega janzenzima, so bili še razsvetljsko fiziokratski in filološki, oprti na idejo o Slovencih kot kmečkem ljudstvu, poleg tega pa zavrti s provincialnim moralizmom, ki se je skliceval na ozko razumljeno katoliško moralko. S tega vidika naj bi za kranjsko slovstvo zadostovalo slovnično-pravopisno normiranje in čiščenje knjižnega jezika, oprtega na govorni jezik kmetstva, zbiranje »nepohujšljivega« folklornega blaga ter tiskanje slovstva, katerega estetska »prijetnost« bi bila podrejena praktični »koristnosti«, poučnosti, vzgojnosti in utrjevanju vere (prim. Kos, *Matija Čop* 120–170; Paternu 107–126).

Zaradi takšne percepcije domačega manka se je Čopu in Prešernu izoblikovala potreba po vnosu strategije, preizkušene v kulturnem nacionalizmu Nemcev in v tradicionalno razvitejših conah svetovnega literarnega sistema, zlasti pri Poljakih in Čehih. Čop, ki je skupaj s Prešernom – oba sta imela za sabo izkušnjo bivanja v tujih, večnacionalnih mestih z živahnim kulturnim življenjem – težko prenašal avtarkičnost prevladujočih jezikovno-kulturnih politik na Kranjskem, je cenil Goethejevo »evropsko usmerjenost« (Kos, *Matija Čop* 79), s katero se je ta upiral podobnim avtohtonistično-purističnim in samozadostnim težnjam nekaterih nemških narodnih preroditeljev in romantikov (Pizer 40–41, 44). Tudi zato se je verjetno še toliko laže ogrel za prenos svetovljanske zamisli nacionalne romantike, ki sta jo zagovarjala brata Schlegel, v primerjavi z Goethejevo gojeno svetovljansko držo vendarle bolj nemško usmerjena (Pizer 41–44).

Po zgledu Friedricha Schlegla sta Čop in Prešeren k slovenskemu slovstvu želela pritegniti domače, a v »tujco«, nemško omiko vpete izobrazence, slovenski knjižni jezik pa izobraziti tako, da bi se kalil v znanostih, umetnostih, uglašeni konverzaciji in visoki kulturi. Te ideje je Čop prvič javno in najbolj koherentno, domala v obliki kulturnega programa formuliral v svojem uvodu in dodatku k prevodu Čelakovskega kritike *Krajnske čbelice*, natisnjenem februarja 1833 v *Illyrisches Blatt*.⁷ Tam je pesništvo, kakršnega je zastopal Prešeren, imel za diskurz, ki je odvisen predvsem od individualne nadarjenosti ustvarjalcev in ne potrebuje nacionalno profilirane infrastrukture medijev in kulturnih institucij, niti zaledja zvrstno diferenciranega knjižnega jezika (Čop, *Pisma in spisi* 110–123). Ker ne enega ne drugega na Kranjskem še ni bilo, je bila Čopu poezija najhitrejša pot, s katero bi kultura izobrazencev, izražena v slovenščini, ujela stik z razvito Evropo in omogočila konstituiranje Slovencev kot modernega kulturnega naroda (prim. Kos, *Matija Čop* 155–170). V tem smislu načrtovano pesniško umetnost pa bi se po Čopu dalo kultivirati predvsem prek modela univerzalizma – z individualistično in reflektirano medbesedilno emulacijo tradicij evropskih književnosti, ki so bile prepoznane za svetovno pomembne in enakovredne antični klasiki. Manko dejanskega družbenega raznojezičja v slovenščini naj bi tako kompenzirala notranja estetsko-stilna saturacija pesniškega jezika, ki v domači jezik vsrkava svet.

Čopu in Prešernov transfer univerzalizma in lokalni vpis schleglovske verzije svetovne književnosti na Kranjsko je obsegal razvejen sestav delovanja. Sodelovala sta pri organiziranju medijske podlage za uveljavljanje slovenske leposlovja (pesniški almanah *Krajnska čbelica*, 1830–34). Čop je skrbel za materialno navzočnost svetovnih kulturnih repertoarjev, s tem da je načrtno dopolnjeval fond ljubljanske licejske biblioteke in si bogatil osebno knjižnico. Skupaj s Prešernom se je pridružil kozmopolitski »lite-

rarni republiki»: z osebnimi in pisemskimi stiki sta se udeleževala domačih in mednarodnih omrežij podpornikov razvoja estetske književnosti. Posamezni tuji dopisniki, kot sta bila Čelakovský in Šafárik, so dosežke starejše in nove slovenske književnosti predstavljali v svojih okoljih.⁸ Tovrstno prestopanje domačih mej in dejavna navzočnost slovenskega leposlovja v drugem jeziku in književnosti (prek recenziranja, prevodov, transnacionalnih literarnih zgodovin in literarnovednega metajezika) sta pomembna, saj v obojem glede na Damroscheve kriterije (*What is world literature* 4, 15–17) lahko vidimo že tudi prve korake slovenske književnosti v svetovno. Akterji slovenskega literarnega polja, ki so bili tudi sicer v stikih z narodno-prerodnimi krogi drugih avstrijskih Slovanov, so se v svetovno literarno republiko na njenem začetku že vključevali ne le sprejemalno, temveč tudi kot proizvajalci kulturnega blaga, ki je, resda nekoliko negotovo, zakročilo v mednarodno menjavo. Posamezni drobci slovenske književnosti so prek prevodov, recenzij in gledaliških uprizoritev še dolgo lahko pronicali v glavnem v sosednja ali razmeroma obrobna področja svetovnega literarnega sistema; njegova struktura namreč male in obrobne literature, kakršna je slovenska, prisiljuje v položaj sprejemnikov metropolitanskih pobud (prim. Juvan, »Svetovni« 191–201).⁹

Za slovenski transfer romantičnega literarnega svetovljanstva so ne nazadnje odločilna besedila, ki so uporabo in prilagoditev uvoženega modela za potrebe oblikovanja nacionalne literature načrtovala, javno zagovarjala in uresničevala ter mu skušala utirati prostor prek ideološkega boja z vplivnimi kulturnimi politikami. Gre bodisi za literarnozgodovinske, estetsko-kritične, poetološke, primerjalne ali filološke refleksije in kulturno-politične polemike (Čopova korespondenca s Kopitarjem in pripis k prevodu češke recenzije *Krajnske čbelice*, pozneje vključen v *Nuovo Discacciamento di lettere inutili, das ist: Slowenischer ABC-Krieg*, 1833) bodisi za literarno citatnost, avtotematizem in satiro v Prešernovi poeziji, kakor tudi za njegove prevode modernih evropskih pesnikov (Bürgerja, Byrona in Mickiewicza). Prešeren je pesmi oblikoval s citatnimi evokacijami evropskih tradicij in z obujanjem kulturnega spomina, utelešenega v zahodnem kanonu. V verze je vpletel še figurativno samorefleksijo tovrstnih prenosov. Pesništvo samega sebe, svojih predhodnikov, konkurentov in sodelavcev (zlasti kroga *Krajnske čbelice*) je pesniško premišljal v obzorju svojih predstav o svetovni literaturi, prek meril antične, srednjeveške in novoveške evropske klasike ter prek primerjav s sodobnimi pesniškimi težnjami pri drugih narodih. Lahko bi rekli, da je Prešeren v svojem klasično romantičnem ustvarjalnem obdobju narodno identiteto skušal opreti na literarno svetovljanstvo. V skladu s Čopovimi schleglovskimi nazori je Prešeren v svojih avtotematskih, satiričnih in poetoloških pesmih prevzel model univerzalne, »sve-

toвне« estetske poezije in ga prenesel v slovenski knjižni jezik, ta pa naj bi prek razvoja estetske funkcije omogočil razcvet meščansko-izobraženske kulture kot temelja narodne individualnosti. Prešernovo pesnjenje je nastopalo kot začetek uresničevanja kulturnega načrtovanja, značilnega za Čopov krog: avtor je s svojo poezijo skušal performativno tudi sam vzpostavljati kontekst, ki bi omogočil njen obstoj in reprodukcijo. Napetost med estetskim univerzalizmom romantične poezije in družbeno-ekonomsko in kulturno-politično dejanskostjo polperiferne okolja pa je v njegovi poeziji porajala tudi sarkastično in satirično burlesknost, elegični resentment, zagon v utopijo ali umik v estetizirano zgodovinsko stilizacijo ljubezenskega čustvovanja.

Matija Čop je prijatelju Prešernu med procesom kulturnega transfera nudil podporo filološko-zgodovinske in primerjalno-estetske ekspertize ter fond, s katerim je razpolagal v svoji zasebni biblioteki oziroma licejski knjižnici. Vlogo posrednika (Kos, *Prešeren* 38–54), kakršno je v Reki in Lvovu opravljal med različnimi tujimi jeziki in literaturami (nemško in romanskimi, angleško in slovanskimi itn.), je zdaj igral na relaciji med evropskim in slovenskim leposlovjem, univerzalizmom in narodnim prerodom. Cel niz Čopovih dejavnosti in pojmovanj uteleša Goethejevo kozmopolitsko idejo o svetovni književnosti kot medkulturnem pretoku na globaliziranem tržišču in referenčnem okviru, v katerem naj svojo identiteto oblikujejo ali prenavljajo nacionalne literature. Takšna sta bila Čopov načrtni filološki in literarnozgodovinski študij ter znanje devetnajstih jezikov, namenjena estetskemu dojetju slovstva v pristnih jezikovno-zgodovinskih izrazih. V duhu literarne republike je nastajala Čopova mednarodna korespondenca, medij za kroženje dejstev, metaliterarnih opažanj in estetskega diskurza. Goethejeve metafore o svetovni književnosti kot trgu je realiziral Čop s svojo mednarodno izmenjavo in nakupi knjig, s katerimi je načrtno izpopolnjeval osebno knjižnico in biblioteko ljubljanskega liceja, v kateri je kot bibliotekar sistematično urejal tudi katalog. Čop si je zasebno knjižnico, ki naj bi obsegala 1993 zvezkov, zasnoval že čisto v duhu svetovne književnosti. Vestno in premišljeno je zbiral dela v mnogih jezikih, zlasti tista, ki so ustrezala estetskemu diskurzu: reflektirali in uzaveščali so ga literarnozgodovinski, estetiški in poetiški spisi, utelešalo pa svetovno leposlovje od grško-latinske klasike prek vodilnih avtorjev evropskega srednjega veka, renesanse, manierizma in baroka do sodobnih romantikov (Kidrič, »Matija Čop« 148, 156–158; Žigon, *Čopova*). Čeprav je imela Čopova knjižnica pečat jezikovno-kulturnega in estetskega svetovljanstva, je po drugi strani vključevala dela, ki so podpirala idejo narodnega preroda, zlasti med Slovani. Tako Čopova osebna knjižnica kot licejska biblioteka, ki jo je vodil, sta bila ne le s svojimi vsebinami, temveč tudi s

svetovljansko logiko svojega reda pomembna vira Prešernovega ustvarjanja. Osebna knjižnica, ki jo je pesnik zapustil po smrti, je bila namreč neprimerno skromnejša od Čopove, obsegala je le nekaj nad sto knjig, mnoge so verjetno izginile še pred zapuščinsko razpravo.¹⁰ Goethejevo idejo svetovne književnosti je uresničeval Čop še s spremljanjem evropskih kulturnih revij, najvztrajneje ravno Goethejeve *Kunst und Altertum*, avtorske revije o besedni umetnosti Nemčije, Evrope in sveta, ki je izhajala 1816–1832. A tudi v primeru revij Čop ni bil le pasivni konzument evropskih književnih dogajanj, temveč se je 1827 in 1828 začel dejavno vključevati v izmenjave med različnimi literarnimi prostori. Bil je pošiljatelj obvestil o dunajskem knjižnem trgu za Lvovsko revijo *Rozmaitość*; njegovo pismo o Bowringovi angleški antologiji poljske poezije je bilo na primer podlaga za članek Waclawa Zaleskega (Štefan, »Matija Čop«). Ko je dunajski dvorni bibliotekar Kopitar prevzel uredništvo (*Wiener*) *Jahrbücher der Literatur* – četrtletnika, ki je bil Metternichovemu pokroviteljstvu in konservativnemu programu navkljub po vsebini morda najbolj svetovljanska revija v Avstriji (v njej sta med drugimi objavljala Goethe in August Wilhelm Schlegel) – je v letu 1828 vabil Čopa k sodelovanju, vendar iz tega zaradi njenega spora v abecedni vojski 1833 ni bilo nič, ne glede na to, da je Čop za literarne recenzije pripravil že precej raznovrstnega gradiva (prim. Kidrič, »Matija Čop« 160–161). V goethejevski kontekst je ne nazadnje sodilo Čopovo zgodovinsko opazovanje razvoja evropskih in zunajevropskih slovstev v njihovi medsebojni povezanosti, zlasti prevodni. Čop je podobno kot Goethe upošteval stare in moderne literature pri refleksiji in presojanju leposlovja svojega naroda in njegove zgodovine.

Sklenemo lahko, da je bil Čop z opisanimi dejavnostmi brezimno skrit v referenci Goethejevega označevalca »svetovna književnost«. Zato ni nič usodnega, da pri njem omembe tega izraza še ni bilo mogoče izslediti. Delovanje Matije Čopa in Franceta Prešerna med letoma 1828 in 1835 je namreč v *dejanjih* privzelo bistvene lastnosti Goethejeve *Weltliteratur*, ki je kot izraz in program v evropsko javnost vstopala prav v istem obdobju. Za konec naj vendarle opozorim na možnost, da se je Čop seznanil tudi z izrecnimi Goethejevimi zapisi o svetovni književnosti.

Goethejeve fragmentarne in ambivalentne oznake »svetovne književnosti« iz let 1827–30 so sicer najodmevnejše zabeležene v Eckermannovih *Pogovorih z Goethejem* iz 1836, a so večinoma »raztresene po enem 'delu'«, tj. prav po Goethejevih objavljenih in nenatisnjenih prispevkih za *Kunst und Altertum*, publikacijo, s katero je ta »weimarer Weltbewohner« v sodelovanju z drugimi evropskimi revijami (*L'Eco*, *Le Globe*) uresničeval program literarnega svetovljanstva (Koch 19, 231–233). Čop se je v korespondenci skliceval na posamezne letnike Goethejeve revije iz obdobja 1817–1827

(Kos, »Uvod«). Tako je verjetno, da je v *Kunst und Altertum* iz leta 1827 naletel tudi na Goethejevi prvi javni omembi *Weltliteratur*. Ta beseda se namreč pojavi na straneh 131 in 396 prvega zvezka šeste knjige, v kateri Goethe med drugim objavlja članek o Vincenzu Montiju in Carlu Tedaldiju-Foresu, in prav nanj se sklicuje Čop v pismu Saviu 31. januarja 1828. Goethe je zvezo »svetovna književnost« priobčil v posplošujočem segmentu zapisa, v katerem se sicer nekoliko narcisoidno odziva na »zgodovinsko dramo« Alexandra Duvala *Le Tasse*, na katero je očitno sam vplival s svojim *Torquatom Tassom*:

Sporočila, ki jih razdeljujem iz francoskih časnikov, nimajo zgolj namena, da bi spominjala name in na moja dela, moj cilj je višji in ga bom provizorično nakazal. Povsod lahko beremo o napredku človeštva, o širših razgledih svetovnih in medčloveških razmerij. [...] S svoje strani želim opozoriti, da sem prepričan, da se gradi obča svetovna književnost [*eine allgemeine Weltliteratur*], v kateri je za nas Nemce pridržana častna vloga. Vsi narodi se ozirajo po nas, nas hvalijo, grajajo, posnemajo in pačijo, nas razumevajo prav in narobe, nam odpirajo ali zapirajo svoja srca. [...] (Goethe, *Kunst* 131)

Goethejeva kozmopolitska oznaka svetovne književnosti je tu navržena bolj mimogrede, in to – kot je bilo že omenjeno – z značilno nacionalističnimi podtoni. V istem letniku revije Goethe omenja »svetovno književnost« še na str. 396, ko v *Edinburgh Review* vidi primer »časopisov, ki si pridobivajo vedno širšo publiko in bodo kar najučinkoviteje prispevali k zaželeni obči svetovni literaturi« (*Kunst* 396). Tehtnejše in pomenljivejše formulacije o tej kozmopolitski ideji je Goethe v *Kunst und Altertum* sicer objavljal 1828, najodmevnejša pa je tista iz Eckermannovih *Pogovorov z Goethejem*, a ti so izšli šele leto po Čopovi smrti. Zato je vprašljivo, ali sta omenjeni opazki iz 1827 pritegnili Čopovo pozornost vsaj toliko, kolikor Goethejev članek o Montiju in Tedaldiju-Foresu (»Moderne Guelfen und Ghibellinen«), natisnjen na straneh 164–166 istega zvezka. Čop se v svoji korespondenci sicer večkrat sklicuje na Goethejeve komentarje o evropskih literaturah v *Kunst und Altertum*, v omenjenem pismu Saviu pa naslovnika sredi povpraševanj in podatkov o sodobni italijanski književnosti pobara: »Ali poznate Meditazioni Poetiche Carla Tebaldija [sic!] Foresa, ki jih Goethe ugodno omenja v časopisu 'Kunst und Alterthum'?« (Čop, *Pisma* 102, 105). Kot poroča Kos, je o Tedaldi-Foresovi poetološki pesnitvi, objavljeni l. 1825 v Cremoni kot polemični odgovor na Montijev spis o mitologiji, Goethe v *Kunst und Altertum* na kratko poročal že 1826, bolj pa se je o njej v kontekstu razlike med klasicističnim in romantičnim razmerjem do mitologije razpisal prav 1827 (prim. Kos, »Uvod« 314), čisto blizu svoje prve omembe *Weltliteratur*.

Toda tudi če še ni mogoče potrditi, da se je Čop do leta 1828, ko se je začel tudi njegov in Prešernov transfer romantičnega svetovljanstva, seznanil z izrazom *Weltliteratur*, in četudi Goethejeve besede še ni bilo mogoče najti v Čopovem besednjaku, ne more biti dvoma, da sta bila s Prešernom že zajeta v evropska dogajanja, ki jih je Goethe sočasno slutil, prepoznaval in označeval s pojmom svetovna književnost – bila pa sta določena s svojim obrobnim položajem v svetovnem sistemu. Samo še vprašanje časa je bilo, kdaj se bo tudi na Slovenskem »svetovna književnost« iz dejanj spremenila v besede in kot pojem postala predmet zavestnega premisleka, predvsem v razmerju do nacionalne literature. Že v opombi k nemški žalostinki, ki jo je ob Čopovi smrti v *Illyrisches Blatt* 18. junija 1835 napisal avstrijski pesnik Franz Hermann von Hermannsthal, je beseda *Weltliteratur* posredno, prek figure hipalage, navzoča v besedni zvezi »literarni svet«. Ta sintagma je pomenljivo vpletena v sodbo, da je bila Čopova dejavna vloga v svetovni književnosti v njej sami po krivici spregledana: »Da ga pozna samo Kranjska, njegova domovina, ne pa *ves literarni svet* [*die gesammte literarische Welt*; poudarek dodan], izhaja samo iz tega, da mu neprestani, naporni študiji, poučevanje in njegova zgodnja smrt niso pustili časa, da bi slednjemu [literarnemu svetu] postal znan, ko je podpiral njegovo stvar.« (Hermannsthal)

OPOMBE

¹ Pričujoči članek sodi v projekt Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU »Slovenska« svetovna književnost: umeščanje svetovne književnosti v nacionalni literarni sistem (J6–3613), ki ga financira ARRS.

² V 116. Fragmentu iz *Athenäuma* je Friedrich Schlegel romantično poezijo opredelil kot »progresivno univerzalno poezijo«, katere »naloga ni le vnovič združiti vse ločene zvrsti poezije in poezijo spraviti v stik s filozofijo in retoriko. Želi in mora tudi malo mešati, malo stapljati poezijo in prozo, genialnost in kritiko, umetno in naravno poezijo, poezijo delati življenjsko in družabno, življenje in družbo pa poetična [...]« (F. Schlegel, *Spisi* 28–29). Idejo o modernem, romantičnem hibridiziranju poezije in mišljenja ter o teoriji, vključeni v samorefleksijo pesništva, je variiral še v drugih fragmentih (prim. *Spisi* 36, 38), predvsem pa v »Pogovoru o poeziji« iz 1800 (*Spisi* 147, 149, 155, 162, 169); ob tem je ponavljal tudi zrcalno sliko – svojo tezo, da je poetičnost diskurzivni pogoj filozofskega in znanstvenega mišljenja.

³ Stritarju je bilo še jasno, »da 'Kranjci' so našemu pesniku [Prešernu, op. M. J.] 'Slovenci' in da Slovence imenuje večkrat vse Slovane«. (*ZD* 6 22)

⁴ Schleglov kratki razdelek »Epohe pesniške umetnosti« iz »Pogovora o poeziji« (F. Schlegel, *Spisi* 147–154) deluje kot napovedujoči povzetek njegove lastne pripovedi iz *Zgodovine stare in nove književnosti*, soroden pa je tudi razvojnemu zarisu iz skoraj sočasnega dela *O literaturi glede na njena razmerja z družbenimi ustanovami* de Staëlove (katere mentor je 1804 postal njegov brat August Wilhelm).

⁵ Prim. njune kritične spise, filozofske fragmente in predavanja z estetsko in literarnozgodovinsko vsebino (Friedrichov *Gespräch über die Poesie* in *Geschichte der alten und neuen Literatur*, August Wilhelmova *Vorlesungen über schöne Literatur und Kunst* in *Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur*); prevode in izdajanje romanskih literatur, preučevanje in prevajanje indijskega slovstva (August Wilhelmova zbirka *Blumensträuße italienischer, spanischer und portugiesischer Poesie*, časnik *Indische Bibliothek*) ter August Wilhelmove izvirne pesmi, napisane v romanskih oblikah.

⁶ Prim. Čopova pisma Pavlu Josefu Šafáriku (24. 6. 1831, 27. 6. 1831), Jerneju Kopitarju (januar 1828, 16. 5. 1830, 28. 4. 1833, 2. 5. 1833, 12. 5. 1833, 17. 6. 1833), Františku L. Čelakovskemu (14. 3. 1833), predvsem pa njegov polemično-programski spis »Nuovo discacciamento di lettere inutili, to je: Slovenska abecedna vojska« iz 1833 (Čop, *Pisma in spisi* 47–49, 59–61, 66–67, 70–73, 73–74, 75–77, 77–79, 83–85); Prešeren je takšne ocene konotiral v svojih pesmih, kot so »Pevcu«, »Orglar«, »Nova pisarija« in »Glosa« (Prešeren 41, 91–92, 99–106, 111–112).

⁷ Pri tem je Čop verjetno prvi na Slovenskem za »notranje« potrebe uporabil argument »od zunaj«: pomen in vrednost *Kranjske čbelice* in Prešerna naj bi dokazala naklonjena recepcija v tujem, večjem, razvitejšem okolju – torej na pragu svetovne književnosti (Čelakovský je recenzijo KČ z literarnozgodovinsko skico »kranjske književnosti« in lastnimi prevodi petih Prešernovih pesmi dal natisniti na str. 443–454 revije *Časopis Českého museum* leta 1832, med poljudnoznanstvena spisa o astronomiji in zgodovini).

⁸ Omenjena recenzija KČ in prevodi Prešerna spod peresa Čelakovskega v *Časopisu Českého museum* (1832), enem izmed tipičnih medijev, ki so s prevodi, vestmi, recenzijami in esejistiko omogočali mednarodni pretok literatur; Šafárik je Čopov zgodovinski prikaz slovenskega slovstva v predelani obliki postavil na začetek prvega zvezka svojega pregleda južnoslovanskih literatur (*Geschichte der südslawischen Literatur* I), ki pa je izšel šele 1864 v Pragi. Šafárikovo delo je primer zgodnejših transnacionalnih literarnozgodovinskih sintez in priročnikov, s kakršnimi se je pozneje svetovna književnost vzpostavljala tudi v univerzitetni raziskovalni in poučevalni praksi.

⁹ Cobissovo bibliografski pregled prevodov Prešerna kaže, kako je kot vodilni slovenski klasik počasi in reducirano »osvajal« jezikovno-kulturne prostore svetovnega literarnega sistema: najprej, 1865, je stopil v nemški jezikovni prostor, a z natisom v Ljubljani (v nemščini je že od 1827 pisal in se vanjo prevajal tudi pesnik sam); sledijo nemške objave, ki so se prostorsko vse bolj oddaljevale od Kranjske (Gradec 1871, Dunaj 1901, Leipzig 1923 itn.); pred koncem 19. stoletja je bil Prešeren preveden le še v češčino (Jičín 1882), stoletnica njegovega rojstva pa je nekoliko spodbudila prevajanje (in s tem njegovo navzočnost v drugih literaturah): v srbsčino (Beograd 1900, 1929, 1932 itn.), ruščino (Moskva 1901, 1948) in ukrajinščino (Peremišl 1902). V danes vodilni jezik svetovnega literarnega sistema, angleščino, je bil Prešeren preveden najprej 1919 (objava v Ljubljani), knjižno pa je bil v osrčje sistema sprejet šele 1954 (Oxford), a še to v skromni nakladi.

¹⁰ Zanimivo je, da je bilo v Prešernovi knjižnici od sodobne romantične literature močče najti le dela Byrona in Thomasa Moora, veliko več pa je imel antične, srednjeveške in novoveške klasike (prim. Kos, *Prešeren* 33–35). Morda tudi ta intimna bližina z osebniimi knjigami nakazuje, zakaj je Prešernova romantika tako »klasična«, drugačna od drugih evropskih romantikov.

LITERATURA

- Bouterwek, Friedrich. *Geschichte der Poesie und Beredsamkeit seit dem Ende des Dreizehnten Jahrhunderts*. Erster Band. Göttingen: Johann Friedrich Röwer, 1801.
- Cohen, Deborah in Maura O'Connor, ur. *Comparison and History: Europe in Cross-National Perspective*. New York in London: Routledge, 2004.
- Čop, Matija. *Pisma in spisi*. Ur. Janko Kos, prev. Janko Moder. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- — —. *Pisma Matija Čopa*. 1. zvezek. Ur. Anton Slodnjak in Janko Kos. Ljubljana: SAZU, 1986.
- Čelakovský, František L. »Kraginska literatura.« *Časopis Českého museum* 6 (1832): 443–454.
- Damrosch, David. *What Is World Literature?* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2003.
- Eckermann, Johann Peter. *Pogovori z Goethejem*. Prev. Josip Vidmar. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1959.
- Goethe, Johann W. *Goethes Werke in Zwölf Bänden*. 11. zv.: Schriften zu Kunst und Literatur. Berlin in Weimar: Aufbau-Verlag, 1974.
- — —. (*Ueber*) *Kunst und Alterthum von Goethe*. VI, 1. Stuttgart: Cotta, 1827.
- Hermannsthal, Franz Hermann von. »Dem Andenken des [...] Mathias Zhóp.« *Illyrisches Blatt* (18. 6. 1835): 113.
- Hroch, Miroslav. »From National Movement to the Fully-formed Nation.« *New Left Review* 1.198 (1993): 3–20.
- Juvan, Marko. »Dialogi med 'mišljenjem' in 'pesništvom' in teoretsko-literarni hibridi.« *Primerjalna književnost* 29. Posebna številka (2006): 9–26.
- — —. »Ideologije primerjalne književnosti: perspektive metropol in periferij.« *Primerjalna književnost v 20. stoletju in Anton Ocvirk*. Ur. Darko Dolinar in Marko Juvan. Ljubljana: Založba ZRC, 2008. 57–91.
- — —. *Literary Studies in Reconstruction: An Introduction to Literature*. Frankfurt/M. itn.: Peter Lang, 2011.
- — —. »Romanticism and National Poets on the Margins of Europe: Prešeren and Hallgrímsson.« Referat na 4. kongresu REELC/ENCLS, *Literary Dislocations*, Skopje in Ohrid, 1.–3. september, 2011. http://vefir.hi.is/culturalsaints/?page_id=188
- — —. »Svetovni literarni sistem.« *Primerjalna književnost* 32.2 (2009): 181–212.
- Kaelble, Hartmut in Jürgen Schriewer, ur. *Vergleich und Transfer: Komparatistik in den Sozial-, Geschichts- und Kulturwissenschaften*. Frankfurt in New York: Campus Verlag, 2003.
- Kidrič, France. *Prešeren. 1800-1838: življenje pesnika in pesmi*. Ljubljana: Tiskovna zadruha, 1938.
- — —. »Matija Čop« [1925]. Kidrič, *Izbrani spisi* 2. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1978. 147–164.
- Koch, Manfred. *Weimarer Weltbewohner: Zur Genese von Goethes Begriff 'Weltliteratur'*. Tübingen: Niemeyer, 2002.
- Kos, Janko. *Matija Čop*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1979.
- — —. *Prešeren in evropska romantika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970.
- — —. »Uvod. Opombe.« *Pisma Matija Čopa*. 1. knjiga. Ur. A. Slodnjak in J. Kos. Ljubljana: SAZU, 1986. 9–29, 299–351.
- Lacoue-Labarthe, Philippe in Nancy, Jean-Luc. *L'Absolu littéraire: Théorie de la littérature du romantisme allemand*. Paris: Ed. du Seuil, 1978.
- Leerssen, Joep. *National Thought in Europe: A Cultural History*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006.
- — —. »Nationalism and the Cultivation of Culture.« *Nations and Nationalism* 12.4 (2006): 559–578.

- Nemoianu, Virgil. »National Poets' in the Romantic Age: Emergence and Importance.« *Romantic Poetry*. Ed. Angela Esterhammer. A Comparative history of literatures in European languages XVII. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. 249–255.
- Ocvirk, Anton. *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Ljubljana: Znanstveno društvo, 1936.
- Paternu, Boris. *France Prešeren (1800–1849)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
- Pizer, John. *The Idea of World Literature: History and Pedagogical Practice*. Baton Rouge: Louisiana State UP, 2006.
- Prešeren, France. *Zbrano delo*. 1. zvezek. Ur. Janko Kos. Ljubljana: DZS, 1965.
- Schlegel, Friedrich von. *Geschichte der alten und neuen Litteratur: Vorlesungen gehalten zu Wien im Jahre 1812*. Erster Theil. Wien: Schaumburg, 1815.
- – –. *Spisi o literaturi*. Prev. in spremna beseda Tomo Virk. Ljubljana: LUD Literatura, 1998.
- Slodnjak, Anton. »Prešeren, France«. *Slovenski biografski leksikon*. Knjiga 2, zv. 8. Ur. F. K. Lukman. Ljubljana: SAZU, 1952. 517–564.
- – –. *Prešernovo življenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964.
- Staël, Anne-Louise Germaine, Madame de. *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales*. 2 zvezka. Paris: Maradan, 1799–1800.
- Stritar, Josip. *Zbrano delo*. 6. knjiga. Ur. France Koblar. Ljubljana: DZS, 1955.
- Štefan, Rozka. »Matija Čop v lvovskih Rozmaitoscih«. *Slavistična revija* 33.4 (1985): 407–418.
- Žigon, Avgust. *Francè Prešeren: poet in umetnik*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1914.
- – –. *Čopova biblioteka*. Ljubljana: Natisnil D. Hribar, 1917.

World Literature in Carniola: The Transfer of Romantic Cosmopolitanism and the Making of National Literature

Key words: world literature / Slovenian literature / Romanticism / romantic cosmopolitanism / national movements / cultural transfer / Čop, Matija / Prešeren, France / Schlegel, August Wilhelm / Schlegel, Friedrich / Goethe, Johann Wolfgang

The Slovenian philologist, literary historian, secondary-school teacher, and librarian Matija Čop (1797–1835) and the poet France Prešeren (1800–1849), writers from the Habsburg Empire's peripheral, diglossic, and predominantly Slovenian province of Carniola, embody links between *theoria* and *poiesis*, erudition and creativity, or reflection and literary art that were essential for the Jena romantic circle as well as for further development of European aesthetic discourse. Moreover, their work fits the transnational pattern of cultural practices and mentalities of pre-1848 Europe that grounded both Goethe's notion of *Weltliteratur* and "world-history" narratives about the systemic development of post-medieval vernacular literatures, seen as cultural foundations of nascent national identities (e.g.,

Mme de Staël, Bouterwek, or Friedrich Schlegel). From the outset, the notions of European or world literature (conceived either as the universal, canonical totality of humanist and aesthetic values or as the global traffic of cultural goods) were ridden with contradictory tendencies of cosmopolitanism and nationalism. To ground ethnic identity in literary cosmopolitanism and attract educated classes to the rising Slovenian national movement was the strategy that Čop and Prešeren embraced in the first phase of Slovenian nation-building.

This paper presents Čop and Prešeren as the main proponents of the Slovenian cultural transfer of Schlegelian literary universalism, which went in parallel with Goethe's launching of the term and idea of world literature. From 1828 to 1835, Čop and Prešeren were engaged in importing repertoires of world literature into the emergent, semi-peripheral Slovenian literary field. The transfer process encompassed a complex of resources, texts, actions, and controversies, as well as endeavors to establish "nationalized" literary media and infrastructure, such as a public library. Čop and Prešeren pursued and advocated the transfer through Schlegelian concept of literary cosmopolitanism and, without using the term, realizing Goethe's idea of world literature. In view of Schlegelian literary universalism, recourse to ancient and Romance literary traditions appeared to be able to cultivate a presumably backward national literature and its vernacular and place them onto the world literary map. For Čop and Prešeren, poetic language, elevated and saturated by global aesthetic resources, represented a shortcut by which Slovenes—who were lacking media, public sphere, and cultural and political institutions—could catch up with more developed European literatures. Čop's international networking and correspondence, polemical writing, cosmopolitan library, and aesthetic-philological expertise in fact realized most of what Goethe was envisioning as world literature at that time. The same applies to Prešeren's version of the romantic classic, which cast highly individualized aesthetic self-reflection, national commitment, and erotic and existential declarations into forms of representation intertextually derived from repertoires of world literature from Antiquity to the present. Finally, it is suggested that Čop, reading 1827 *Kunst und Altertum* (Art and Antiquity), might have come across Goethe's first remarks about world literature. Čop and Prešeren's transfer of romantic cosmopolitanism thus represents the first strategic inscription of globalized literature in the local space of nascent Slovenian literary field.

Oktober 2011